

Butrymówna, Marya

Kurhany w Pakalniszkach w pow. Poniewieskim

Światowit 2, 92-103

1900

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KURHANY W PAKALNISZKACH

W POW. PONIEWIESKIM

(Tumulis à Pakalniszki)

zbadane przez

Maryę Butrymównę.

(Z 3-ma tablicami, XIII-XV, i 3-ma rysunkami w tekście).

Na granicy wsi Pakalniszki i Mickiemie (pow. Poniewieski, gub Kowieńska), w miejscowości, położonej przy spływie dwu rzek: Kirszyny i Szoi *), jest wysokie wzgórze.

Na brzegu wzgórza, wzdłuż Kirszyny jest rozrzuconych kilkanaście kurhanów różnej wielkości i bez symetrii.

Rozkopaniem tych kurhanów zajęła się przed niedawnym czasem panna Marya Butrymówna z Jodkanów, z rezultatem bardzo dodatnim. W ciągu kilku dni zbadała panna B. 13 kurhanów, a następnie zakomunikowała mi dziennik robót i notatki do zużytkowania. Część przedmiotów tutaj zdobytych dostała się do Cesarskiej Komisji Archeologicznej, część zaś jest w posiadaniu właścicielki. Na podstawie tych materyałów, jak również okazów, które zostały mi łaskawie powierzone do sporządzenia opisów i rysunków, zestawiam niniejsze przedmiotowe sprawozdanie.

Zawartość kurhanów tak się przedstawia:

Kurh. 1-szy. W niewielkiej głębokości znaleziono 3 szkielety, nieporządnie złożone. Dwa należały do osób dorosłych, jeden do dziecka. Na jednej z czaszek był ślad cięcia, czy też pęknięcie pionowe.

Kurh. 2-gi. Zawierał trochę kości rozrzuconych, co nasuwa przypuszczenie, że był już rozkopywany.

Znaleziono tu obręcz bronzową, gładką, z końcami ozdabianymi.

Kurh. 3-ci. Na głębokości łokciowej leżał dobrze zachowany szkielet. Około żeber, a właściwie między żebrami, znajdował się kawałek nożyka żelaznego ze śladami rękojeści, u pasa zaś, jakby zaszyte w pochewkach ze skóry, trzy monety srebrne. Dwie, złamane, były polskie; trzecia, dobrze zachowana, z 1566 czy 68-go r. z monogramem Zygmunta Augusta: S. A. Pogonią.

*) Rzeczka błotnista, prawy dopływ Niewiaży.

Przy pogłębianiu tego kurhanu, głębiej niż na 1 łokieć od poprzedniego szkieletu, znalazł się inny szkielet, kobiety.

Twarzą zwrócony był ku zachodowi. Kości były bardzo spróchniałe i rozsypywały się. Tylko części grubsze zostały.

Około głowy była *obroża*, z obu zaś stron głowy, jak się zdaje, leżały dwie *klamry*, czy nasznicze tarczowate, jak z grobu 11-go.

Pod szyją *łańcuszek*.

Na piersiach 2 *szpile*.

Przy jednej zwieszał się pęk *łańcuszków*, z pękiem akselbantów.

Koło nich leżały 2 *krzyżyki*, *podkówka*, kilka *paciorków* z brązu, kilka *rurek* z drutu gęsto skręconego.

Na rękach: na prawej *bransoleta* gruba, na lewej takąż bransoleta gruba i cztery cienkie; na palcu prawej ręki *pierścień*.

Zapinka, (Fibula).

Przedmioty owe zostaną jeszcze wspomniane niżej.

4-ty kurhan, największy z całej grupy.

Tu znaleziono 4 szkielety; dwa leżały w porządku, dwa w nieładzie.

Przy czaszce jednego z nich znaleziono cienki *łańcuszek* zwyczajnej roboty, zdaje się z brązu, długi na 14 cm.

5-ty robił wrażenie ogólnego grobu. Znaleziono tu 7 szkieletów w nieporządku, w różnych kierunkach i w niejednakowej głębokości złożonych. Jeden był dziecięcy. Z dodatków dochowały się tylko 2 kawałki noży żelaznych i cienka obrączka z drutu, zwinięta w kształcie węża.

6-ty zawierał szkielet, długi na 162 cm., przy nim osada od nożyka.

7-my zawierał tylko trochę kości.

8-my przedmioty z brązu.

W 9-tym i 10-tym nic nie znaleziono.

11-ty. Złożony tu był szkielet bardzo spróchniały, zwrócony twarzą ku zachodowi.

Inwentarz grobowy tego szkieletu jest bogaty:

Pod głową, czy też nieco z boku czaszki leżały: 2 *tarczowate ozdoby* brązowe, przełożone warstwą próchna.

Obok głowy leżała znaczna ilość *rurek* brązowych z drutu i blaszki, takich jak w kurh. 3-m, oraz 20 *wisząrków* brązowych z zawieszonymi na końcach półksiężycami.

Na szyi dużo *paciorków* glinianych i szklanych, kilkanaście *krzyżyków* brązowych w dwóch rodzajach, *kulki* brązowe, a także 1 *ozdoba* w kształcie krzyża, objętego kółkiem z 5 wypukłościami na miejscach przecięcia i wę środku.

Na pier-
siach mnóstwo
małych ozdób
wypukłych z
blaszki brązowej, podobnych do sko-
ruppek od orzechów, 2 *szapinki*, z których
jedna nieozdobna (niewiadomo mi jaka), druga
zaś *szodoba inkrustacją* z emalii szklanej, 2 *szpile*
brązowe wraz z *łańcuszkiem* i pękiem wiszorków (po-
dobnych do wyjętych z kurh. 3-go), inaczej zakończonych.

Na rękach były: 2 *bransolety* grube, na prawej 2 cien-
kie *bransolety*.

Na palcu prawej *pierścień* potrójny.

Na palcu lewej pierścień pojedynczy.

Wielkie palce nóg ozdobione były 2-ma *pierścieniami* po-
czwórnymi.

W 12-tym przy rozrzuconych kościach, znaleziono *klamrę*
żelazną prostej roboty, a nieco dalej dwa *kółka* brązowe, gładkie.

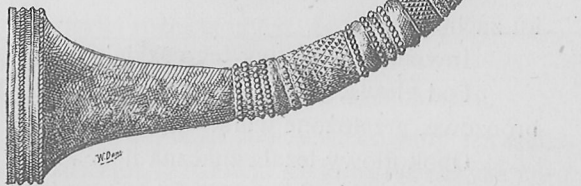
Był on widocznie poprzednio rozkopywany.

13-ty. Również dawniej rozkopywany. Przy kościach rozrzu-
conych—pierścionek z drutu cienkiego brązowego.

Przedmioty z grobu Nr 3-ci

wszystkie, z wyjątkiem łańcucha z wiszorkami, podanego na
tab. XV-ej, oraz obręczy fig. 40, zostały odesłane do Ces. Ko-
misyi Archeologicznej w Petersburgu.

Łańcuch sam nie wymaga opisu, zauważę tylko,
że forma części składo-
wych jego jest inną nie-
co, aniżeli podobnego
z grobu Nr. 11 (patrz
tab. XIV fig. 10), a na
końcach wiszą zamiast
półksiężycowych ozdób
po dwie blaszki cienkie,
kute, zdobne wytłacza-
nemi *kółkami*, podobnemi, jak na bransolecie grubej (Tablica XIII).

Rys. 40. Obręcz z grobu 3-go.

Opis przedmiotów, wydobytych z grobu 11-go.

1. 2 *tarczowate ozdoby*. Stanowią one jedną całość. Jedna powierzch-
nia każdej platki jest ornamentowana, druga, tylna zupełnie gładka i surowa.

Są one bardzo czysto odlane z brązu, już z gotowym deseniem. Jedna z nich, wyobrażona na tablicy XIII, wycięcia między szeregiem spiralnych tarcz na obwodzie już w odlewie powstały, jak również środkowy otwór, dochodzący szerokim wycinkiem ku obwodowi. Średnica obu tarcz jednakowa, wynosi 11,2—11,4 cm. Reprodukcyja wierna uwalnia mię od bliższego opisu wzoru. Wypada mi tylko nadmienić, że wycięcie platki zaniknięte jest na obwodzie grubym wałeczkiem, który, jak to widać na rysunku, jest równo przecięty, nie na środku, ale bliżej ku jednej krawędzi wycięcia. Skutkiem elastyczności platki, oba końce wałeczka dają się łatwo rozchylić przez zginanie lekkie blaszki.

Ozdoby ściśle podobnej w żadnym ze znanych mi zbiorów nie zauważyłem. Czy należała ona do stroju głowy, nie umiem powiedzieć, zdaje się bowiem, że znalezioną została z boku głowy, przy ramieniu.

2. *Rurki* brązowe dwojaki, z drutu skręconego i blaszki kutej, oraz krępowanej, wyobrażone na tablicy XIV pod N-rami 14—25. Rysunek wyobraża je w zmniejszeniu do $\frac{2}{3}$ części naturalnej wielkości, podobnie jak wszystkie inne przedmioty, znajdujące się na trzech tablicach. Długość N-ru 14 wynosi 66 mm., średnica 6 mm., N-r 18 długi na 47 mm., średnica 7 mm.

3. *Wiszorki brązowe* (Tab, XIV N-ra 10, 11) należały zapewne do całości podobnej, jaką przedstawia tablica XV, ale zdaje się sutszej, jeśli jest prawdą, że takich części składowych było około 20.

4. *Paciorki szklane*, stanowiące naszyjnik, tak się przedstawiają:

8 ze szkła niebieskiego, podługowatych, 2 lub 3 razy przewężonych tak, że przedstawiały się, jako potrójne lub poczwórne.

3 ze szkła niebieskiego, takie same, ale pojedyncze.

5 ze szkła żółto-bursztynowego koloru, małych, podługowatych.

6 ze szkła mlecznego, kulistych lub podwójnych przez przewężenie w pośrodku.

5 z masy kolorowej, szklanej, w pasy żółto-zielone lub brązowe.

2 z takiejże masy z ozdobą w kropki kolorowe.

6 z takiejże masy, jednostajnie zielonych.

5. *Paciorków glinianych i kulek brązowych* nie widziałem.

6. *Krzyżyki brązowe*. Na tab. XIV Nr 1 widzimy pierwszy typ krzyżyków tutejszych. Okaz ten jest złożony, z uszkiem stosunkowo do wielkości krzyża dużem. Ramiona zakończone są w kształcie krawców, płaskie, jednakowej długości i ozdobione wygniecionymi dwoma kółkami. Ten sam ornament jest na przecięciu ramion krzyża. Długość 28 mm.

Typ drugi przedstawiają fig. 2, 8 i 9 na tablicy XIV-ej.

Różnią się tem od pierwszego, że mają na końcu ramion kulki, zamiast krążków, a środek krzyża taki sam płaski, jak pierwsze. Długość 25 mm

Trzecia odmiana tej samej długości, wyobrażona na fig. 3, 4, 5, 6 i 7-ej, odznacza się dodaniem na środku krzyża takiej samej kulki, jak na końcach ramion, tak, że każdy krzyżyk ma 4 kulki.

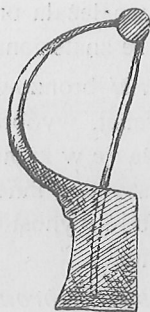
7. Ozdoby, odlanej w kształcie *kółka z krzyżem* wewnątrz, i 5-ma wypukłościami kulistemi—nie widziałem.

8. *Blaszki*, służące do ozdoby szaty, wyobrażone są na tab. XIV Nr. 13. Są one z cienkiej blaszki, wytłoczonej wypukło, guziczkowato wyciętej tak, że tarczka zwęża się w dwie łapki zaostrome, któremi trzymał się w ubraniu. Średnica ich 10 mm.

Rys 41.

Zapinka inkrustowana.

Rys. 42.

9. Z dwóch *szpinek*, jedną tylko, ozdobniejszą, otrzymałem do opisu. Jest to okaz, wyobrażony na tab. XIV f. 12, oraz na rys. Nr. 41 i 42.

Zapinka ta, dług. 45 mm., trwale i grubo wyrobiona z brązu, ma na powierzchni kabłąka inkrustacje, złożone z trójkątów rytych, wypełnionych szklaną emalią, niebieską i czerwoną.

Emalia niebieska jest oznaczona na rysunku 41 jasnym tłem, czerwona—tłem zakreskowanym.

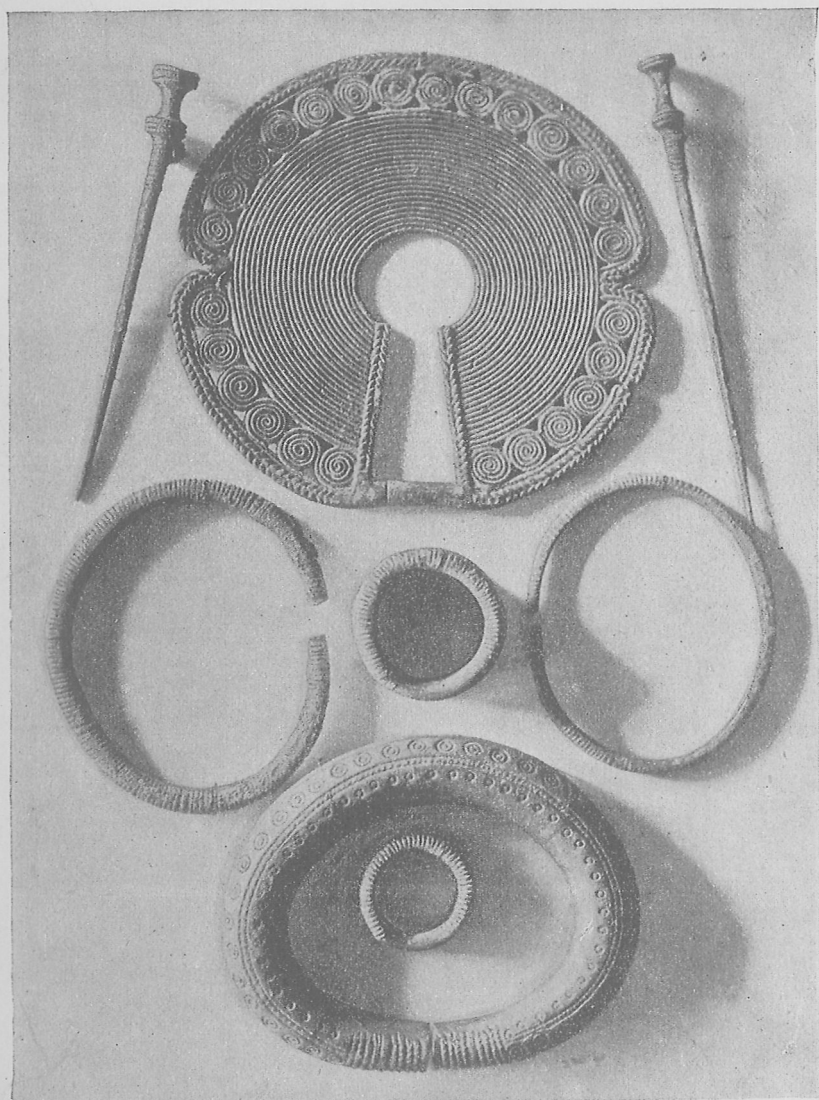
10. *Szpile* są wyobrażone na tablicy XIII. Uszkami były przyćpione do łańcuszka, podobnego zapewne do podanego na tablicy XV, a którego zakończenia mamy na tabl. XIV Nr. 10, 11. Jedna, długa 10,5 cm., druga 12 cm

11. *Bransolety grube*, masywne, lane, walcowate, obie złożone. Część powierzchni złożonej zachowała się dobrze na jednym okazie. Jedną mamy na tabl. XIII-ej. Ornament objaśnia rysunek. Średnica 9,8 cm. Grubość największa 16 mm., najmniejsza, w zakończeniu, 10 mm.

Waga jednej 335 grm.

12) *Bransolety cienkie*, lane, masywne, wyobrażone na tabl. XIII-ej.

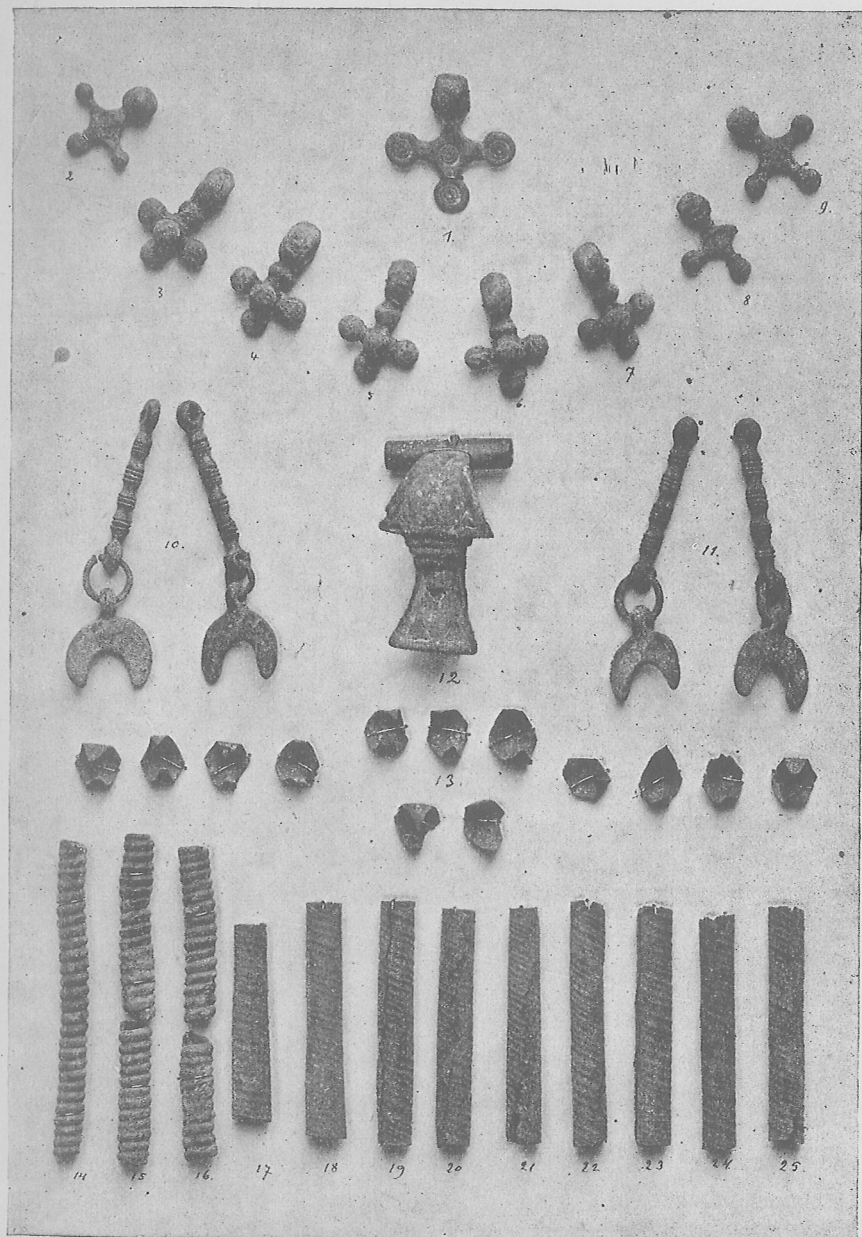
a) średnica 78 mm., grubość wałeczka największa 6 mm., najmniejsza 5 mm.

Kurhany w Pakalniszkach.

$\frac{2}{3}$ w. n.

b) średnica 72 mm., grub. wał. najw. 4 mm., najmn. 2 mm.

13. *Pierścień* potrójnie zwinięty (tab. XIII), wewnątrz bransolety umieszczony, z drutu karbowanego o średnicy 3 mm.; średnica zewnętrzna pierścienia 27 mm., wewnętrzna 21 mm. Wysokość, a właściwie mówiąc szerokość jego 13 mm.

14. *Pierścień* z palca wielkiego u nogi, poczwórnie z takiegoż, ale grubszego drutu (4 mm.) skręcony, ma średnicy zewnętrznej 36 mm., wewnętrznej 28 mm. Grubość, t. j. szerokość pierścienia 20 mm.

Naszyjnik, czy *obręcz* masywna, ozdobna z grobu Nr. 3-ci, umieszczony był podobno na głowie szkieletu.

Połowę jego, w dokładnym rysunku przedstawiłem na figurze 40.

Ornamentu nie potrzebuję opisywać. Jest on w części wybijany stemplem, w części ryty. Średnica największa 21,5 cm. Grubość drutu najmniejsza 8 mm. Średnica główek (zakończenia) 29 mm. Tarczki, stanowiące zakończenie główek, nie są równymi płaszczyznami, ale talerzykowato wgłębionymi. Głębokość talerzyka odpowiada grubości pierwszej karby, którą można zauważyć na profilu główki (fig. 40).

Odstęp między zakończeniami normalny 18 mm.

Waga okazu 442 grm.

Porównanie zawartości grobów 3-go i 11-go.

Różnica w zawartości grobów Nr. 3 i 11 polega:

na braku w 3-im grobie:

- a) rurek spiralnych.
- b) paciorków szklanych i brązowych.
- c) krzyżyków (były tylko dwa)
- d) kółka, podanego pod pozycją 7-mą.
- e) blaszek, naszywanych na ubraniu.
- f) zapinki (tylko jedna).
- g) pierścienia pojedynczego na rękę.
- h) pierścienia na nodze.

na obecności zaś:

- a) dwu bransolet cienkich (o dwie więcej).
- b) podkówki jakiejś przy krzyżykach.
- c) kilku paciorków brązowych.

Zresztą okazy z grobu Nr. 3 były dość podobne do przedmiotów, wyżej opisanych, choć niektóre mniej ozdobne i skromniejsze. Nie widziałem ich, prócz opisanych obręczy i łańcucha, ani w oryginałach, ani w rysunku, nie przeto więcej o nich powiedzieć nie mogę.

E. Majewski.